

19375

Orientalistika õpingud Tartu rootsiaegses ülikoolis.

A. Bulmerincq.

Tartu rootsiaegse ülikooli põhikirjas on ette nähtud heebrea keele professor, mille täitja on kohustatud ette kandma ka kaldea (piibli-aramea), araabia ja süüria keele algeid, aga selle kõrval ka tõlgendama tähtsamaid piibli raamatuid, nagu Genesisit, Hiobit, Psalme ja prohveteid¹⁾. See professor on vahepeal olnud ühendatud kreeka keele professoriga. Korduvalt on see professor osutunud eelastmeks mõnele pärastisele usuteaduse professorile. Muide heebrea keele professorit kutsutakse hiljem hommikumaa keelte professoriks.

Selle professori täitjaks olid:

A. Academia Gustaviana aegu:

1. Johann Weideling, 1632/33.
2. Joachim Movius, kutsutud 27. II 1632, kinnitatud 10. V samal aastal, kuid ametisse ei astunud.
3. Salomo Matthiae, 1636—1642, oli alates 1637 ka kreeka keele professoriks.
4. Johann Georg Gezelius, 20. VII 1642—1649.
5. Ericus Holstenius (Erich Andresson Holsten), 12. XI 1650—1656.

¹⁾ Tartu Ülikooli ajaloo allikaid, I: Academia Gustaviana, a) ürikuid ja dokumente. Tartu ülikooli ülesandel välja andnud ja sissejuhatusega varustanud J. Vasar, 1932, lk. 65

B. Academia Gustavo-Carolina aegu:

I. Tartus:

6. Gabriel Skragge, 1680—1698.

7. Johann Uppendorff, kutsutud 1698, kuid suri enne ametisse astumist.

II. Pärnus:

8. Daniel Eberhard, 1699—1701.

9. Ericus Fahlenius, 1701—1710.

Nimetatud 9 esindaja kirjanduslik toodang kuulub peamiselt hebraistika valda. Tähelepanu vääri näite oma võimistest heebreakeelse keele alal pakkus Johann Weideling oma heebreakeelse kõnega teoloogia studiumi kohta (*Oratio de studio theologico ad praxin referendo, hebraice consignata et memoriter recitata*).

Teise samalaadilise näite pakub Johann Georg Gezelius, kes oli väga viljakas kirjanik usuteaduse alal (v. tema arvukate tööde loetelu Recke-Napiersky II, lk. 34—48). Tema sulest ilmus m. s. väljavõte Trostiuse heebreakeelse keele grammatikast (pealkirja all: *Grammaticae Trostianae Epitome. In usum privatorum Collegiorum Acad. Gustaviana, quae Dorpati est ad Embeccam in Livonia, Dorpati MDCXLVII*). See grammatika on pühendatud rootsi rahvuslühirika kuulsale põhjendajale, Liivimaa tuntud aadlisugukonna esiisale, Georg Stjernhjelmile. Pühendus on heebreakeelne ja kõlab tõlkes järgmiselt:

„Georg Stjernhjelmile
õnnistust rohkesti!

Ja Sina, mu armas isand, kuigi oled ülekoormatud rohkete toimetustega, ikkagi armastad ega põlga tarkuse õppimist, vaid kõneled tarkust mitmes keeles, sest lõppu ja seda, mis on jõe, näeb Sinu arukus. Nii olen siis asunud teostama oma tööd selle sõna kaudu ja kirjutama Sinu Hiilguse jaoks Ҡau-Ҡau lühikese töö. Meeldigu see Sinu Hiilguse silmle, et hõiskaks mu süda ja armu leiaksin Su silmis. Ja nüüd mingu must välja täis vihud, et astuda Sinu ilu hiilguse ette, et hüüda suure häälega: Tervist! Tervist! Ole õnnistatud!“

Ka tegelikust küljest on Gezeliusel teeneid hebraistika suhtes, kuna tema hoolitsusel akadeemiline trükikoda sai uusi heebreakeelseid trükitähti ¹⁾.

¹⁾ F. Puksov, Tartu ja Tartu-Pärnu rootsiaegse ülikooli trükikoda, lk. 41.

Nagu Gezelius, nii andis ka tema otsekohene järeletulija Ericus Holstenius (Erich Andresson Holsten) välja heebrea keele grammatika pealkirjaga: Grammatica hebraea in

GRAMMATICÆ
TROSTIANÆ
EPITOME.

*In usum privatorum Collegiorum
Acad. GUSTAVIANÆ, quæ
Dorpati est ad Embeccam
in Livonia.*

Dorpati,
Imprimebat JOHANNES VOGELIUS,
Academiae Typogr.

Anno M DC XLVII.

Pildistis nr. 9. Trostiuse heebrea keele grammatika väljavõtte esileht.

tabulas redacta, ilmumise koht ja aeg kahjuks teadmata (v. Gadebusch, Livländische Bibliothek, 1777, II, lk. 94). Holstenius (1650—1656) oli orientalistika viimseks esindajaks Academia Gustaviana juures.

Esimeseks Academia Gustavo-Carolina juures oli Gabriel Skragge (1680—98). Tema kirjatööde hulgast (v. nende loetelu Recke-Napiersky IV, lk. 209 j.) kuulub kui mitte hebraistika,

אָמְרוּ יְאִירוּ עֵינֵי עַבְדּוֹ לֹבֵשׁ צַדִּיקָה
בְּמַדְוָה לְהַחֲשׂוֹב וּלְהַשְׁלֵם

לְגַאֲרֵיזוֹס סְטֵרְנֵהֶל
שְׁלוֹם רַב

אָתָּה אֲדֹנָי הַנְּעִים בְּהַיּוֹתֶךָ עַמּוֹס פְּעֻסְקִים
רַבִּים תֵּאָחֵב וְלֹא הִנַּח אֶת־לִבְּךָ חֲקֻמּוֹת כִּי־
אִם תִּדְבֵּר חֲכָמָה בְּלִשְׁנוֹת רַבּוֹת אֲשֶׁר יֵרְאֶה כָּל־
הַחַרְל וְהוֹלֵל לְרַב לְקַחְךָ וְאֲנִי עַל־כֵּן אֶתְאַזֵּר
לְמַלְאוֹת אֶת חֲפְצֵי בְרַכְּךָ הַזֶּה וּלְכַתּוּב לְכַבֹּדְךָ
כּוֹן קוֹן מַעֲשֵׂה הַקְּצֵר נָא יֵיטֵב בְּעֵינֵי כְבוֹדְךָ
לְמַעַן יִגַּל לְבִי וּמַצְאֵתִי חֵן בְּעֵינֶיךָ וְעֵתֶךָ
הַלְכֵנָה מִמִּנֵּי אֱלוֹמוֹת שְׁלוֹמוֹתֵי לְהַתְּיַצֵּב נֶגְדִי
יִקְרַת תְּפָאֲרֶתְךָ לְקִרְוֵא בְּקוֹל הַגְּדוֹל שְׁלוֹם
שְׁלוֹם וְאַתָּה בְּרוּךְ פֶּא קַק רַבֵּשׁ
שְׁנַת הַמְּשִׁיחַ זְמוֹנֵי זֵי נִסְן

יוחנן זצ"ל

Pildistis nr. 10. Trostiuse heebrea keele grammatika väljavõtte pühendus.

siis ometi judaistika valda tema 1692. a. Tartus kirjutatud väite-
kiri: De Messia judaico sive qualem Judaei fingunt ejusque
adventu.

Skraggele järgnes Johann Uppendorff, kellele aga pol-
nud antud astuda ametisse. Käsikirjas on säilinud tema poolt
Riias (kus ta üle 20 aasta oli lütseumi rektoriks) kirjutatud ja
Tartule määratud esiloeng: Oratio de divino sacrarum litterarum

κειμελιῶ sancte habendo. Pääle selle esiloengu leidus tema pändis veel 3 järgmist kirjutist:

1) *Sciagraphia chronologico-historica ecclesiae veteris et novi testamenti ac quattuor monarchiarum — secundum calculum Wasmuthianum — ab ipsis mundi conditi primordiis ad nostra usque tempora.*

2) *Vindiciae dicti Dan. IX, 27 de confirmatione foederis etc.*

3) *Commentationes de ritibus judaicis. (Lõpetamata.)*

Tema õpingute lõpetamisjärku Kielis ja tema koduõpetajaks oleku aastaisse Tondernis langeb samuti 3 kirjutist:

1) *Disputatio de usu sacrae philologiae hebraeae in theologia exegetico-polemica, Kilonii 1668.*

2) *Disputatio physico-philologica de esu sanguinis in locum Lev. XVII, 4., Kilonii 1670.*

3) *Ασκημα philologicum contra abusum sacrae philologiae hebraeae in theologia polemica, Kilonii 1671. (Vrd. Recke-Napiersky IV, lk. 415—418.)*

Pärast ülikooli üleviimist Pärnu a. 1699 hommikumaa keelte õppetooli täitis esimesel 3 aastal Daniel Eberhard (1699—1701). Tema ainsaks käesolevasse ühendusse kuuluvaks tööks on väitekiri, mille ta kaks aastat pärast Tartu asumist (1690) kaitsetes Wittenbergis (1692): *Dissertatio de ascensione Christi in coelos et descensu ad inferos ex Ps. 68, 19 (v. Recke-Napiersky I, lk. 468).*

Eberhardi järglane Ericus Fahlenius (1701—1710), viimne rootsiaegseist orientalistest, oli ühtlasi esimeseks, kes tungis arabistika piirkonda oma kirjutisega: *Historia alcorani et fraudum Muhammedis, 1699.* Juba 3 a. varem ilmunud esikteos judaistika alalt oli keskaegse juudi eksegeedi Abrabanel'i (1437—1509) 12 väikse prohveti kommentari ühe osa tõlge: *Duo priora capita ex commentario R. Isaci Abrabanelis in prophetam Ionam in linguam latinam translata, 1696.* Judaistika valda kuulub ka tema *Oratio introductoria de triplici Iudaeorum in libros sacros commentandi ratione eorundemque scriptorum usu et utilitate in scholis Christianorum, 1701.*

Tema juhatusel kirjutatud või kaitstud väitekirjust oleks nimetada:

1) Gabriel Herlin (Tallinnast), *Brevis quaedam historia propitiatorii, Pernaviae 1703 (40 lk.).*

2) Johannes Christophorus W e n d e b a u m (Bersohn'ist Liivimaalt), De promulgatione Decalogi ejusdemque tabulis, Pernaviae 1706 (60 lk.).

3) Abraham Johannes D a h l m a n n (Borea-Fennus), Exercitatio academica, philologice expendens voces duorum brevissimorum Scripturae locorum Esai. XLIX, 3. Jer. XXX, 9., Pernaviae 1708.

Käesolev visand on ajapuudusel saanud väga lühikeseks. Loodan seda lähemas tulevikus täiendada, esijoones kujutades orientalistika õpinguid meie ülikooli õitseajal 19. sajandil, eriti ühenduses Hezeli, Henzi', Mühlau ja Volcki nimedega.

R é s u m é.

Die orientalistischen Studien an der Schwedischen Universität Dorpat.

In den Konstitutionen der Schwedischen Universität Dorpat ist eine Professur für hebräische Sprache vorgesehen.

Diese Professur ist bisweilen mit der für griechische Sprache verbunden gewesen. Mehrfach bildete diese Professur die Vorstufe für die Bekleidung eines der theologischen Lehrstühle.

Später führt übrigens der Professor der hebräischen Sprache den Titel eines Professors der morgenländischen Sprachen.

Die literarischen Leistungen der genannten 9 Vertreter liegen vornehmlich auf dem Gebiet der Hebräistik.

Die Inhaber dieser Professur waren:

A. In der Academia Gustaviana:

1. Johann Weideling 1632/33.
2. Joachim Movius berufen am 27. II 1632, bestätigt am 10. V desselben Jahres, trat jedoch sein Lehramt nicht an.
3. Salomo Matthiae, 1636—1642, seit 1637 auch Professor der griechischen Sprache.
4. Johann Georg Gezelius vom 20. Juli 1642—1649.
5. Ericus Holstenius (Erich Andresson Holsten) vom 12. Nov. 1650—1656.

B. In der Academia Gustavo-Carolina:

I. in Dorpat:

6. Gabriel Skragge, 1680—1698.
7. Johann Uppendorff, berufen 1698, starb jedoch vor dem Antritt seines Lehramtes.

II. in Pernau:

8. Daniel Eberhard 1699—1701.

9. Ericus Fahlenius 1701—1710.

Johann Georg Gezelius verdanken wir die Veranstaltung eines Auszugs aus der hebräischen Grammatik von Trostius unter dem Titel: *Grammaticae Trostianae Epitome*, 1647.

Wie Gezelius, so hat auch sein unmittelbarer Nachfolger Ericus Holstenius (Erich Andresson Holsten) eine hebräische Grammatik veröffentlicht unter dem Titel: *Grammatica hebrea in tabulas redacta*.

Holstenius (1650—1656) war der letzte Vertreter der Orientalistik an der Academia Gustaviana.

Der erste dagegen an der Academia Gustavo-Carolina war Gabriel Skragge. Unter seinen Schriften gehört in das Gebiet der Judaistik seine Dissertation: „*De Messia judaico sive qualem Judaei fingunt ejusque adventu.*“

Auf Skragge folgte Johann Uppendorff. Handschriftlich erhalten hat sich die für Dorpat bestimmte Antrittsvorlesung: *Cratio de divino sacrarum litterarum κειμελιῶ sancte habendo*. Ausser dieser noch 3 Abhandlungen:

1) *Sciagraphia chronologico-historica ecclesiae veteris et novi testamenti*.

2) *Vindiciae dicti Dan. IX, 27 de confirmatione foederis etc.*

3) *Commentationes de ritibus judaicis* (unvollendet).

In die Jahre des Abschlusses seiner Studien in Kiel sowie in die Jahre seines Hauslehrertums zu Tondern fallen ebenfalls drei Abhandlungen:

1) *Disputatio de usu sacrae philologiae hebraeae in theologia exegetico-polemica*, Kilonii 1668.

2) *Disputatio physico-philologica de esu sanguinis in locum Lev. XVII, 4.*, Kilonii 1670.

3) *Ασκημα philologicum contra abusum sacrae philologiae hebraeae in theologia polemica*, Kilonii 1671. Vgl. Recke-Napiersky IV S. 415—418.

Nachdem die Universität 1699 nach Pernau verlegt worden war, wurde das Katheder für orientalische Sprachen in den ersten drei Jahren von Daniel Eberhard bekleidet. Seine einzige in den vorliegenden Zusammenhang gehörende Schrift ist eine Dissertation: *Dissertatio de ascensione Christi in coelos et descensu ad inferos ex Ps. 68, 19.*

Eberhards Nachfolger Ericus Fahlenius griff in das Gebiet der Arabistik hinüber durch seine Abhandlung: *Historia alcorani et fraudum Muhammedis*, 1699.

Vorher hatte er sich durch eine Arbeit aus dem Gebiete der Judaistik eingeführt:

Duo priora capita ex commentario R. Isaci Abrabanelis in prophetam Jonam in linguam latinam translata, 1696.

In das Gebiet der Judaistik gehört auch die *Oratio introductoria de triplici Judaeorum in libros sacros commentandi ratione eorundemque scriptorum usu et utilitate in scholis Christianorum*, 1701.

Vorstehende Skizze ist wegen Zeitmangel sehr kurz ausgefallen. Verfasser hofft sie, in der nächsten Zukunft zu vervollständigen, wobei es vor allem darauf ankommen wird, die orientalistischen Studien in der Blütezeit unserer Landeshochschule im XIX Jahrh., wie sie sich insonderheit an die Namen eines Hezel, Henzi, Mühlau und Volck knüpfen, zur Darstellung zu bringen.

Äratrükk „Usuteaduslisest Ajakirjast“ 1932, lisavihk nr. 3.

K. Mattieseni trükikoda o./ü., Tartus 1932.